

23, 24 & 25 September 2026 - Terschelling

23, 24 & 25
september 2026
Springtij

Facilitators: Perspectivity

Procesontwerp & Sessiebegeleiding:

Han Rakels & Dagmar Heemskerk

(Visuele) Oogst, Fotografie & Rapportage:

Chiwei Luu & María Peiró Torralba

ORGANISATIE

Deze Future Search 'light' is voorbereid door
een initiatief- en voorbereidingsgroep uit de
deelnemende organisaties.

Jelte Bosma
Hans Warmenhoven
Douwe van Leverink
Jeroen Bremmer

Bram Borgman
Refke Gunnewijk
Karen Michels
Onne Hoogland
Ruben Prins
André Craens
Herman van der Meyden
Max Laven
Noortje van Leeuwen

Darel
Energie Beheer Nederland
Energie Beheer Nederlands
Gasunie
Gasunie
Havenbedrijf Rotterdam
Havenbedrijf Rotterdam
Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Economische Zaken
NedZero
Tata Steel Nederland
TenneT
TenneT

Springtij

Perspectivity

Introductie

Op 23, 24 en 25 september 2026 kwamen partijen uit de hele keten van wind op zee tot industriële afnemer samen tijdens het Springtij Forum op Terschelling. Ze onderzochten hoe zij samen een toekomstbestendig energie-ecosysteem kunnen realiseren.

Deze Future Search 'light' is een initiatief van Energie Beheer Nederland (EBN), Tata Steel Nederland, Gasunie, TenneT, Havenbedrijf Rotterdam, NedZero, Darel en het ministerie van Economische Zaken. Een voorbereidingsgroep uit deze organisaties heeft het proces samen met Perspective vormgegeven en deelnemers uit acht stakeholdergroepen uitgenodigd.

In vier sessies van samen ongeveer acht uur onderzochten de deelnemers het huidige systeem, een gewenste toekomst in 2035 en hun eigen aandeel daarin. Van daaruit formuleerden zij gedeelde richtingen en ontwikkelden zij eerste concrete arrangementen om samenwerking en investeringsvertrouwen in de keten te versterken.

Leeswijzer. Dit rapport geeft de opbrengst van de Future Search 'light' weer. Toekomstbeelden, trots en spijten en arrangementen zijn door groepen deelnemers geformuleerd en zijn geen formeel vastgestelde standpunten van de deelnemende organisaties. De rode draden laten zien welke patronen door deelnemers werden herkend. De vier arrangementen zijn eerste ontwerpen waaraan deelnemers zich konden verbinden voor verdere uitwerking.

De centrale vraag

“Hoe realiseren we samen een florerend ecosysteem van Wind op Zee tot afnemer, waarin partijen durven investeren en waarbij energieproductie, infrastructuur, vraag en beleid zich in moedige samenhang ontwikkelen?”

“De moedige beweging die ik ons als groep toewens, is dat iedereen de komende dagen een stap naar elkaar toe zet.”

“Moed is over de commerciële belangen van alleen ons eigen bedrijf heen stappen, en het over het gezamenlijke hebben.”

“Voor mij is moed dat we het gewoon gaan doen, ook als we geen garantie hebben.”

Framing: opening door Hans Warmenhoven

Hans Warmenhoven (EBN) plaatste de opgave in de context van eerdere Nederlandse energietransities: de ontwikkeling van het Groningse gas en de routekaart Wind op Zee. In beide gevallen werden productie, infrastructuur, gebruik en publieke sturing in samenhang georganiseerd. Die integrale benadering vormde het vertrekpunt voor deze Future Search.

Waar staan we?

Elektrificatie is volgens het Nationaal Plan Energiesysteem de meest aantrekkelijke verduurzamingsoptie voor een groot deel van het energiesysteem. Snelle elektrificatie verlaagt emissies en importafhankelijkheid en zorgt dat nieuwe infrastructuur en opwekcapaciteit snel worden benut. Over de uitdagingen zijn we het grotendeels eens: netcongestie, afstemming tussen vraag en aanbod, behoefte aan flexibiliteit en aan back-up. Toch stukt zowel de ontwikkeling van de vraag als die van de productie. Terwijl we heel veel weten: technologie, investeringen, benodigde infrastructuur, knelpunten. En er ook veel gebeurt: er zijn plannen genoeg, zoals het Industripact, de Eilandtop, congestieplannen en het Noordzeepact. Maar hebben we de onderlinge afhankelijkheden en de achterliggende belemmeringen voldoende in beeld?

“We kijken niet naar de afzonderlijke puzzelstukken, maar naar wat daartussen gebeurt.”

De uitdaging van deze dagen

Waar ontstaat beweging, waar stukt die, en welke aannames en patronen houden dat in stand? Wat er tussen partijen wel en niet gebeurt, is veel ongrijpbaarder dan de techno-economische werkelijkheid. Het doel was dan ook niet om quick fixes te vinden, maar om samen te onderzoeken wat er echt aan de hand is, en wat ieder zelf bereid is anders te doen. Hans benadrukte dat het zeldzaam was dat het hele systeem grotendeels in de zaal zat, en dan ook bereid was in deze setting uitgedaagd te worden om over hun eigen schaduw heen te stappen.

Ten slotte nodigde Hans de deelnemers uit om op 4 november bij het ministerie van EZK samen te reflecteren op de resultaten, als mogelijke input voor het Noordzeepact.

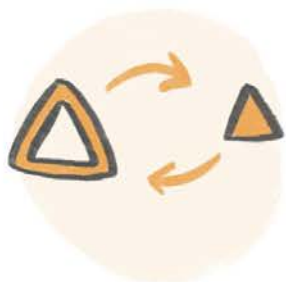

VIJF RODE DRADEN

DOOR DEZE DAGEN

INTEGRAAL ONTWERPEN
EN PROGRAMMEREN

VRAAG EN AANBOD
BETER VERBINDEN

SNELLER EN EENVOUDIGER
MOGELIJK MAKEN

MAATSCHAPPELIJKE
WAARDE CENTRAAL

DUIDELIJKHEID, CONSISTENTIE
EN LANGETERMIJNBELEID

VIER EERSTE ARRANGEMENTEN

WINDKRACHT 10:
VERSNELLINGSHUBS
AAN DE KUST

ELEKTRICITEITSKOSTEN
REDUCEREN: DE TAART
EEN ANDERE BENADERING
VAN ELEKTRICITEITSKOSTEN

WOEST AANTREKKELIJK
VRAAGCREATIE VOOR
DUURZAME ELEKTRICITEIT

MAATSCHAPPELIJKE
WAARDE IN BERAAD
MAATSCHAPPELIJKE WAARDE
EN LANGETERMIJNBELEID VIA
BURGERBERAAD EN KETENBERAAD

Future Search 'light'

Future Search brengt een diverse groep belanghebbenden samen om vanuit het perspectief van het gehele systeem een gewenste toekomst te verkennen en gezamenlijke acties te formuleren.

Op Springtij is een compacte variant gebruikt: vier sessies met een gezamenlijke duur van ongeveer acht uur. De lijn liep van het heden via een gewenste toekomst en het eigen aandeel naar gedeelde ambities en concrete arrangementen.

DE VIER PRINCIPES

Het hele systeem in de ruimte

Denk globaal, handel lokaal

Toekomstgerichtheid en gemeenschappelijke basis

Dialogoog en zelfsturing

Future Search 'light' agenda

Sessie 1: De Toekomst in Beeld

Waar staan we en waar willen we vooral naartoe?

Heden en gewenste toekomst

Sessie 2: Onszelf Doorzien

Wat houden wij zelf in stand en wat vraagt moed om te doorbreken?

Toekomstbeelden, trots en spijten, en gedeelde patronen

Sessie 3: Moedig Ontwerpen

Welke nieuwe arrangementen ontwerpen we: afspraken, rollen, mechanismen of samenwerkingen?

Gedeelde richtingen aanscherpen en vertalen naar concrete mogelijkheden

Sessie 4: Collectief Bewegen

Een beweging die we creëren, die stand houdt, en waar we ons aan verbinden.

Arrangementen toetsen en aanscherpen, commitment en vervolg

Acht stakeholdergroepen werken samen

Wie ontbrak?

De deelnemers misten vooral datacenters en andere grote nieuwe elektriciteitsvragers. Ook groene waterstof was maar beperkt vertegenwoordigd. De groep was zich daarvan bewust en andere deelnemers namen dit perspectief tijdens de sessies zo goed mogelijk mee.

HEI HEDEN

HET HEDEN EN DE TOEKOMST

Waar staan we en waar willen we vooral naartoe?

De eerste sessie had als doel de werkelijkheid van 2026 te erkennen zonder erin gevangen te raken, en samen een aantrekkelijk en concreet beeld te vormen van een florierend ecosysteem in 2035.

Het heden: wat beweegt, wat verandert, wat klem

De deelnemers brachten individueel in kaart wat er in en rond hun organisaties beweegt, verandert en klem, en prioriteerden vervolgens de belangrijkste onderwerpen. Hieronder staan de meest genoemde en geprioriteerde punten.

WAT BEWEEGT - WAT VERANDERT - WAT KLEMT

WAT BEWEEGT

Door deelnemers genoemde initiatieven, beleid en projecten waarop kan worden voortgebouwd.

Wind op zee: routekaart Wind op Zee, TOWOZ-regeling en tenders, het gesprek over CfD's, schaa sprong en NL build-out, natuurherstel en natuurinclusief bouwen in windparken.

Netten en flexibiliteit: congestiecontracten (CSC, BPC), GOPACS, flexcontracten en Flex-e, netverzwaring, batterijtechniek, een envelop van 0,5 miljard euro per jaar voor reductie van nettarieven, het Data Safe House.

Waterstof en moleculen: H2-subsidies, RED-targets, aanleg van het waterstofnetwerk, de raffinageroute.

Beleid en akkoorden: Beleidsagenda opslag en NPE, Noordzeeoverleg en Noordzeeakkoord, SDE++, verbod op kolenstook in centrales, EU demand creation (IAA).

Industrie en vraag: extra elektriciteitsvraag vanuit de staalindustrie, de eerste integrale groene waterstofketen, energy communities, slimmere energiesystemen.

Het gevoel: tegelijk een afnemend én een toenemend gevoel van urgentie, twijfel aan haalbaarheid, en de roep om resilience.

WAT VERANDERT

Ontwikkelingen die volgens deelnemers het speelveld veranderen.

Geopolitiek en autonomie: China, internationale handelspolitiek ("tarieven zijn terug"), strategische autonomie die versnelt of juist verlamt, instabiele wereldpolitiek, de wens voor een autonome keten vanuit EU-wetgeving.

Europese regelgeving: ETS1-herziening, ETS2, RED III naar RED IV, CBAM, de Net Zero Industry Act, de Clean Steel Action Plan, lead markets. Wind op zee wordt een Europese business.

Markt en economie: steeds vaker negatieve elektriciteitsprijzen, stijgende kapitaalkosten, dalende kosten van zon, industrie die uit Nederland verdwijnt, de concurrentiepositie van de industrie.

Nieuwe vraag en technologie: datacenters in het systeem, AI vraagt energie, digitalisering, SMR's die aan populariteit winnen, opkomst van batterijen.

Klimaat en natuur: het klimaat, een warmere Noordzee, en tegelijk een lagere prioriteit voor klimaat in het debat.

Samenleving: afnemend draagvlak, complottheorieën, invloed van sociale media, minder geloof in waterstof, (gevoelde) urgentie en druk.

WAT BEWEEGT - WAT VERANDERT - WAT KLEMT

WAT KLEMT

Factoren die volgens deelnemers verhinderen dat ontwikkelingen optellen tot een functionerende keten.

Kosten en prijzen: hoge elektriciteitsstarieven, stijgende nettatarieven, het nieuwe invoedingstarief, kosten van het net op zee die worden doorberekend aan de afnemer, ongelijke concurrentie uit China.

Vraag en businesscase: de vraag naar elektriciteit groeit al vijftien jaar niet, een gefragmenteerde businesscase, weinig prikkels, onzekere toekomst van de industrie, een marktprijs die als langetermijfundament niet werkt voor wind op zee.

Net, ruimte en natuur: netcongestie, schaarse aansluitingen, ruimte op zee en in havengebieden, ruimte voor visserij en natuur, stikstof, planetaire grenzen, dunkelflaute.

Beleid en regie: te veel en te complexe regelgeving, trage vergunningverlening, besluiteloosheid, wispelturige politiek, nationale koppen, gebrek aan regie. Duidelijk en betrouwbaar langetermijnbeleid ontbreekt.

Risico en samenwerking: risico's die per schakel in de keten worden ingeprijsd, verschillende waarden en ervaringen, aandeelhouders, true pricing die ontbreekt, publieke opinie, gebrek aan rechtvaardigheid ("niet iedereen kan mee in de transitie").

Tijd: misschien wel het grootste woord op de wand.

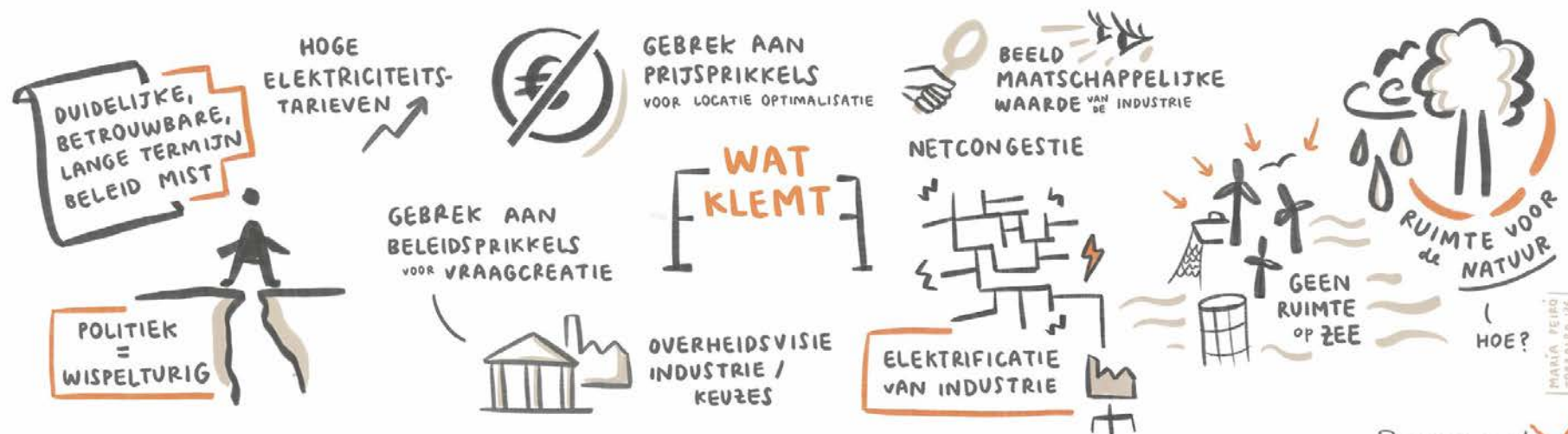
Wat viel op?

Naast inhoudelijke onderwerpen vielen vooral de interactie tussen partijen en de bredere context op. Zoals één deelnemer het samenvatte:

"Iedereen ziet een stukje van de puzzel, maar niemand het geheel."

HET HEDEN

TOEKOMSTBEELDEN

Visualisatie naar 2035

Vijf gemengde groepen werkten een gewenst energie-ecosysteem in 2035 uit. De opdracht was om niet alleen het huidige systeem te verbeteren, maar ook andere manieren van organiseren, sturen en samenwerken te verkennen.

De beschrijvingen hieronder zijn een compacte weergave van de beelden die de vijf gemengde groepen presenteerden; formuleringen en beelden van deelnemers zijn zoveel mogelijk behouden. De rode draden daarna laten zien welke elementen in meerdere beelden terugkwamen.

De coöperatie: samen de winst- en verliesrekening delen

In 2035 werkt Nederland vanuit een maatschappelijk langetermijnperspectief dat verder reikt dan een kabinetsperiode. Industrie, netbeheer, opwek, visserij, natuur en overheid werken samen in een coöperatief model, met werkelijke prijzen en een gedeelde winst- en verliesrekening. De kern is wederkerigheid: begrijpen wat de ander nodig heeft, verantwoordelijkheid nemen voor het geheel en lessen uit eerdere transitieën meenemen. Wie niet mee kan, krijgt passende compensatie; wie wel kan en wil, doet mee.

Het dartbord: raak het hele bord

"Niet alleen in de roos gooien, maar het hele bord raken." In het hart: meer vraag naar elektriciteit, minder fossiel als het nieuwe normaal, een flexibele energiesysteem, netcongestie die geen belemmering meer vormt, een duurzaam elektriciteitsgebouw. Daaromheen de systeemverandering die dat mogelijk maakt: globalisering deels loslaten, een Europees industriebeleid voor weerbaarheid en klimaat, intensieve publiek-private samenwerking, een gelijk speelveld en een goed vestigingsklimaat. In de buitenste ring de waarden: een gezond ecosysteem, eerlijke verdeling van lusten en lasten, samenlevingswaarde boven aandeelhouderswaarde en een lange horizon voor politieke besluitvorming. *"Wijs niet naar elkaar, inspireer elkaar."*, *"Niet alleen de bulls eyes, maar ook de triples en de dubbels"*

Het Groen Energiepact: knooppunten aan de kust

Rond de aanlandingspunten van wind op zee zijn samenwerkende energieknoppunten ontstaan. Datacenters maken flexibel gebruik van de energie en investeren in opslag waar het hele cluster van profiteert. Nieuwe industrie vestigt zich er en bestaande industrie verduurzaamt. De overheid helpt energieprofielen bij elkaar te brengen. De clusters vormen zo een mogelijke blauwdruk voor een toekomstbestendige industrie.

Europa staat voor de zaak

Vertrouwen, trots, eerlijkheid en zelfstandigheid staan centraal. Europa koopt Europees en maakt zelf wat het nodig heeft. Elektriciteit van zee wordt gebruikt in de Nederlandse industrie, voor waterstof waar en wanneer die nodig is en in datacenters voor digitale autonomie. *"We zijn er gekomen door te normeren, te beschermen en te investeren."*

No more failing responsibility

In 2035 is voor elke afnemer de juiste energie op de juiste plek beschikbaar: een betrouwbare mix van wind, zon, opslag en duurzame flexibiliteit via een adequaat netwerk. Bij keuzes worden ecologie, ruimte, armoede en economie gelijkwaardig meegewogen. Dat vraagt krachtig planmatig leiderschap, governance met een langetermijnfocus op 2050 en Europese sturing op strategische energieautonomie en vraagcreatie voor duurzame industrie. De groep benadrukte daarbij de noodzaak om bestuurlijke inertie en het afschuiven van verantwoordelijkheid te doorbreken, ook als dat vergaande regelgeving en steviger langetermijnkeuzes vraagt.

TOEKOMSTBEELDEN

VERTROUWEN TROTS
EERLIJKHEID ZELFSTANDIGHEID

NO MORE FAILING
RESPONSIBLY

KRACHTIGE
PLANMATIGE
GOVERNANCE
MET LANGETERMINSFOCUS

TOT
2050

BETROUWBAAR
AANBOD

RAAK HET HELE
BORD

WUS NIET
NAAR ELKAAR,
INSPIREER ELKAAR!

NIET ALLEEN
IN DE ROOS
RAKEN,

(RAND)VOORWAARDEN EN WAARDEN
HET NIEUWE SYSTEEM
NIEUW NORMAAL: TELEKTRIFICATIE ↓ FOSSIEL

HET HELE BORD RAKEN
OM HET SYSTEEM
KLAAR TE MAKEN VOOR
DE TOEKOMST

DE COÖPERATIE

SAMEN WEZENLIJK ANDERS

SAMEN
INVESTEREN

SAMEN
VERDELEN

EN NIEMAND
BLIJFT ACHTER

A ANALYSE EN BEVRAGEN
VERANTWOORDELIJKHEID NEMEN VOOR HET GEHEEL

B AANPASSING VIA AKKOORD
MAATSCHAPPELIJK LANGETERMINSPECTIEF

C SAMENSPEL: ALLES-IN-1
GEDEELDE WINST- EN VERLIESREKENING

Kan je mee?

Nee,
ik kan niet mee...

JA!

Nee,
ik wil niet mee

compensatie

bestrafpen

GROENE
ENERGIE
AKKOORD
PACT

CHIWEI LUU

Perspectivity

Rode draden in de toekomstbeelden

In de plenaire uitwisseling herkenden en benoemden deelnemers vijf patronen die in meerdere toekomstbeelden terugkwamen:

We willen de industrie hier houden.

Niemand zei: laat maar gaan. Alle beelden gingen over hoe de industrie in Nederland kan blijven.

Samenwerking in een nieuwe vorm.

Niet alleen afspraken tussen partijen, maar echte verbinding, tot en met coöperatieve organisatievormen.

Visie en langetermijnbeleid.

Een grote behoefte aan een lange politieke horizon, ook op Europese schaal.

Clusteren aan de kust.

Industrie gericht clusteren bij duidelijke aanlandingspunten maakt het systeem veel efficiënter.

Denken vanuit waarden.

Trots op eigen producten, samenlevingswaarde en eerlijke verdeling kwamen vaak terug.

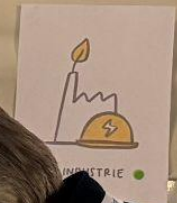
Er waren ook verschillen. Sommige groepen kozen voor een akkoord of pact, andere voor duidelijke regie door één partij. Een deelnemer benoemde een combinatie: eerst fundamentele aanpassingen onder duidelijke regie, gevolgd door ruimte voor samenwerking.

We zijn trots op:

We hebben spijt van:

TROTSSEN & SPIJTEN

Wat houden wij zelf in stand en wat vraagt moed om te doorbreken?

Voordat naar oplossingen werd gekeken, reflecteerde iedere stakeholdergroep op de eigen bijdrage aan de huidige situatie.

Elke groep benoemde drie punten van trots en drie punten van spijt: zaken binnen de eigen rol en invloed. De formuleringen hieronder zijn die van de deelnemers zelf.

TROTSSEN & SPIJTEN

Trotsen

- We realiseren wind op zee met oog voor maatschappelijk belang, met circulaire turbines, internationale MVO-standaarden en aandacht voor ecologie.
- Door opschaling hebben we wind op zee in twintig jaar van een onbetaalbare naar een betaalbare energiebron gemaakt.
- Dat was niet gelukt zonder de goede publiek-private samenwerking, waar veel moois uit is voortgekomen.

Wind op Zee

Spijten

- We hebben verwatering laten ontstaan.
- We zien al lang dat wind op zee een systeemaanpak nodig heeft, inclusief transport, opslag en afname, maar hebben onze rol daarin over de grenzen van één windpark heen te weinig opgepakt.
- We hebben vooral ingezet op steeds grotere turbines en te weinig op standaardisatie en normering, terwijl China daarin steeds assertiever terrein wint.

Trotsen

- De industrie heeft een grote bijdrage geleverd aan de wederopbouw en de welvaart van Nederland.
- We tonen volharding in grote, complexe toekomstgerichte projecten, zoals de elektrificatie en vergroening van de staalproductie.
- We hebben veel inhoudelijke kennis en vertellen een feitelijk en standvastig verhaal, ook als de discussie emotioneel wordt.

Industrie

Spijten

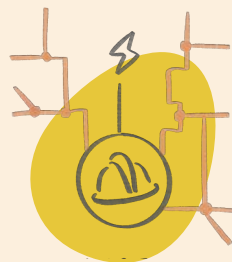
- Ons verhaal is te technocratisch: we gaan te traag en met te weinig empathie het gesprek aan met de omgeving, die ook begrepen wil worden.
- We hebben in het verleden op grote schaal natuur en milieu beschadigd, en doen dat soms nog steeds.
- We zijn te lang meegegaan in te hoge latten en onrealistische klimaatambities, terwijl we eigenlijk wisten dat die niet haalbaar waren.

TROTSSEN & SPIJTEN

Trotsen

- We hebben een van de meest betrouwbare energiesystemen ter wereld gebouwd, en houden dat in stand.
- Er is een duidelijke toekomstvisie met punten op de horizon, en daar wordt keihard naartoe gewerkt.
- De afgelopen jaren zijn er gigantische stappen gezet in innovatie, ook om netcongestie aan te pakken.

Energieinfrastructuur

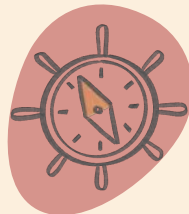
Spijten

- We zijn niet alarmistisch genoeg geweest over netcongestie, omdat we wilden laten zien dat we alles onder controle hadden.
- We sturen op euro's en niet op het totaalplaatje, waardoor soms de goedkoopste oplossing wint terwijl die meer emissies oplevert.
- We schuilen te makkelijk achter wet- en regelgeving, terwijl je in tijden van verandering ook durft te zeggen dat het anders moet.

Trotsen

- We hebben wind op zee uitgerold met grote stappen in ecologische inpassing, in volume en in het proces met belanghebbenden in het Noordzeeoverleg.
- In het Nationaal Plan Energiesysteem hebben we heldere keuzes gemaakt: de overheid neemt risico's weg bij de markt, en de inzet ligt vooral op elektrificeren.
- We werken samen met stakeholders, omdat we beseffen dat niet alle kennis bij ons in huis zit.

Overheid

Spijten

- We zijn altijd te positief, vooral over de doorlooptijden van projecten, en blijven het positieve scenario communiceren waar meer realisme nodig is.
- We benoemen rechtvaardigheid, maar doen nog niet alles om te zorgen dat iedereen echt mee kan in de transitie.
- Bij subsidies ligt de focus te veel op vooral niet te veel geven, met het risico dat we straks zeggen: we hebben niet te veel gegeven, maar het is ook niet gelukt.

TROTSSEN & SPIJTEN

Trotsen

- We investeren voor de markt uit, zoals in Porthos, nog voordat de markt of de keten volledig bestaat.
- Met onze investeringen trekken we privaat kapitaal aan, van banken en institutionele financiers.
- We zetten onze kennis van de markt en de keten in om projecten op waarde te schatten en knelpunten te signaleren.

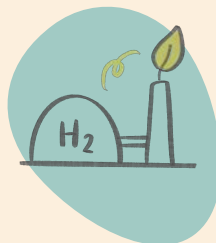
Financiers & Investeerdere

Spijten

- We zijn er niet in geslaagd de stroperigheid van mandatering en besluitvorming weg te nemen, die vastzit in historische wet- en regelgeving.
- We nemen te weinig risico, omdat we gebonden zijn aan marktconformiteit en daardoor tegen dezelfde blokkades aanlopen als marktpartijen.
- We nemen bredere maatschappelijke waarden niet mee in investeringsbesluiten, en door discontering is de euro van onze kleinkinderen in onze modellen minder waard dan die van vandaag.

Trotsen

- We denken in systemen en samenhang in plaats van in hokjes, omdat je iets nieuws alleen samen kunt ontwikkelen.
- We houden met intrinsieke motivatie vol, ondanks tegenslagen en afnemende ambities.
- We zijn trots op de zuiverheid van de definitie van groene waterstof, die ondanks alle kritiek echt groen is gebleven.

Groene Waterstof

Spijten

- De hype rond waterstof zit ons nu in veel opzichten dwars.
- We hebben waterstof in Europese en Nederlandse regelgeving moeilijker gemaakt dan nodig: perfect is the enemy of good.
- We hebben onvoorziene effecten onderschat, zoals grote stromen geïmporteerde ammoniak en blauwe of zelfs grijze waterstof in de nieuwe leidingen.
-

TROTSSEN & SPIJTEN

Trotsen

- De inhoudelijke kennis die nodig is voor deze opgave is er grotendeels al.
- Kennisinstellingen werken op goede platforms samen om die kennis verder te ontwikkelen.
- We zijn trots op de vindingrijkheid van studenten en jongeren.

Kennis & Innovatie

Spijten

- Er zit hypocrisie in Springtij: we praten er weer met elkaar over, maar zetten we de woorden ook om in daden?
- We hebben als kennisinstellingen te weinig bijgedragen aan de bestuurlijke vernieuwing die nodig is.
- Er is te weinig draagvlak voor kennis, in een tijd waarin iedereen zich in een talkshow als expert kan presenteren.

Trotsen

- We hebben natuurversterking op de Noordzee op de kaart gezet, al vanaf de eerste routekaart Wind op Zee.
- Met De Rijke Noordzee laten we in de praktijk zien hoe onderwaternatuur in windparken kan worden versterkt.
- We blijven deelnemen aan het Noordzeeakkoord en het Noordzeeoverleg, ondanks alle discussies, omdat we geloven in samen afspraken maken.

Samenleving & Natuur

Spijten

- We laten kustbescherming liggen, terwijl onze kust het front is in de strijd tegen klimaatverandering.
- We zijn te veel meegegaan in het belang van de energietransitie, ten koste van aandacht voor andere gebruikers van de Noordzee.
- We anticiperen onvoldoende op toekomstige druk op de Noordzee, zoals de groeiende claim van Defensie, en werken te veel reactief.

TROTSSEN & SPIJTEN

GOEDKOPER
GEWORDEN
in 20 jaar

WINDTURBINES KUNNEN
BETER GEÏNNOVEERD EN
GOEDKOPER

PRIVATE-
INDUSTRIE
SAMENWERKING

SCHAAL in de
INDUSTRIE
10GW/7AAR

WIND OP ZEE

SYSTEEM-
AANPAK
NODIG

CHINA
VEROVERT
TERREIN
standardisatie
& normering

HEEL
BETROUWBAAR
SYSTEEM

TOEKOMST-
VISIE 2030-40
WORDT HARD NAAR
GESTREEFT

ENERGIE-
INFRASTRUCTUUR

NIET ALARMISTISCH
GEWEEST

WET en
REGLING
HARD GESTUURD
OP GELD

WE MOETEN
DURVEN om BUITEN
ONS KADER
TE TREDEN

NAAR EEN 100%
ELEKTRISCH SYSTEEM

OVERHEID HAALT
RISICO'S WEG
bij INDUSTRIE

UITROL
WIND OP
ZEE

OVERHEID

TE POSITIEF
ZIJN

ZIJN WE ECHT
RECHTVAARDIG?

VERMIJDEN van
OVERSUBSIDIERING

IEDEREEN
HEEFT
TOEGANG

ELEKTRIFICATIE
& VERGROENING

INHOUDELIJKE
KENNIS, FEITELIJK
VERHAAL

INDUSTRIE

TE WEINIG
EMPATHIE
VOOR BURGERS

NATUUR EN
MILIEU KAPOT
GEMAKT

TE HOGE LATEN
LEGEN BIJ DE
OVERHEID

12 AC
34 B
X

VOOR DE MARKT
UIT INVESTERING

MOBILISEREN VAN
PRIVAAT KAPITAAL

KNELPUNTEN IN
KETEN IDENTIFICEREN
EN OPLOSSEN

FINANCIERS &
INVESTEERERS

VAAK
MARKTCONFORM
BLIJVEN

PUBLIEKE WAARDEN
NIET KUNNEN MEENEMEN
in de investering

TOEKOMST IS MINDER
WAARD DAN WINST
VAN VANDAAG

SYSTEEMDENKEN
IS INHERENT

INTRINSIEKE
MOTIVATIE

ZUIVERHEID
van de GROENE
WATERSTOF

GROENE
WATERSTOF

TE VEEL
HYPE

INGEWIKKELD
GEMAKT door
WET en REGEL-
GEVINGEN

VERVUILING
van de
WATEREN,
AMMONIAK

DE KENNIS
IS ER AL

PLATVORMEN voor
SAMENWERKING

VINDINGRIJKHEID
van de STUDENTEN
en JEUGD

KENNIS &
INNOVATIE

NEMEN WE ECHT
VERANTWOORDELIJKHEID?

ONVOLDOENDE
ACTEREN MET
HUIDIGE KENNIS

GEBREK aan
DRAAGVLAK

NATUURVERSTERKING
OP ZEE OP DE KAART
GEZET

DE RIJKE
NOORDZEE
PROJECT

DEELNEMER in
NOORDZEE
AKKORD

KUSTBESCHERMING
LATEN LIGGEN

SAMENLEVING
& NATUUR

TE GERICHT OP
ENERGIE-
TRANSITIE
i.p.v. GEBRUIKERS
van de NOORDZEE

NIET GOED
ANTICIPEREN

MARIA PERO
FORNIA '21

Welke patronen zagen we?

Trots en spijt zijn twee kanten van dezelfde medaille.

Bij bijna elke groep hing een trots samen met een spijt. Het betrouwbare net maakt terughoudend om alarm te slaan. Het feitelijke verhaal van de industrie gaat ten koste van empathie. Schaalvergroting bij wind op zee staat naast te weinig standaardisatie.

Kennis genoeg, bundeling te weinig.

Elke groep noemde de aanwezige kennis. We zijn slim genoeg voor deze transitie. Het gaat om het bundelen ervan.

Te positief, te hoge verwachtingen.

Overheid, industrie en waterstof erkenden alle drie dat beloftes vaak leiden tot teleurstelling. Tegelijk: zonder ambitie beweegt er niets.

Stroperigheid en angst.

Veel innovatie, maar trage besluitvorming, angst om te veel te geven en weinig ruimte om risico te nemen.

Eigen rol en het geheel.

Iedere stakeholdergroep was trots op de specifieke bijdrage die alleen zij vanuit haar eigen rol kan leveren. De spijten riepen een andere vraag op: hoe houd je oog voor het belang van de ander zonder je eigen rol te verliezen?

"We kunnen trots zijn op onze trotsen, en ook trots dat we onze spijten naar elkaar hebben uitgesproken."

MOEDIG ONTWERPEN

Gedeeld streven

Welke nieuwe arrangementen ontwerpen we: afspraken, rollen, mechanismen of samenwerkingen?

In sessie 3 verschoof de aandacht van analyse naar ontwerp: wat kan anders worden georganiseerd, afgesproken of gedaan?

Gedeeld streven

Gemengde groepen selecteerden ideeën die relevant waren voor het toekomstbeeld, binnen de invloed van de deelnemers lagen en op korte termijn een eerste stap mogelijk maakten. De ideeën werden geclusterd tot vijf gedeelde richtingen. Ideeën waarvoor onvoldoende draagvlak was, werden geparkeerd.

Eén beweging kwam in vrijwel alle ideeën terug: **van eigen belang naar gedeeld belang**. De groep besloot dit niet als een apart cluster uit te werken, maar als onderliggend principe dat elke ontwerpgroep meeneemt in het eigen ontwerp.

De vijf clusters

1. Samenlevingswaarde in besluitvorming

- Van puur financiële waarde naar volledig geïntegreerde samenlevingswaarde.
- Een energieburgerberaad met een langetermijnvisie waaraan de overheid zich verbindt.

2. Vraagcreatie en normering

- Een percentage normering voor de industrie in Europa om lokaal duurzaam opgewekte energie te contracteren en te gebruiken.
- Van de euro die regeert naar groene eisen en waarden in regelgeving.
- Van zuinig en efficiënt naar weerbaar en duurzaam in besluitvorming.
- Vraagcreatie.

Gedeeld streven

3. **Samen beslissen als keten, per regio**
 - Per regio binnen vijf jaar een coöperatie van vraag (industrie) en aanbod (wind, grootschalige opslag en duurzame flex), infrastructuur, overheid en stakeholders.
 - Van individuele beslissingen binnen een keten naar gedeelde beslissingen als keten, waarbij alle stakeholders meedenken.
 - Speciale Economische Zones.
 - Het non-discriminatieprincipe bij netaansluiting in een pilot loslaten.
4. **Eerlijke kostenverdeling**
 - Van de afnemer (en invoeder) laten betalen naar een gesocialiseerde kostenverdeling over meerdere generaties.
5. **Flex als norm**
 - Van 24/7 stroom naar flex als norm, en als voorwaarde voor overheidssteun.

Geparkeerd: van te ambitieus naar realistische doelen

Een groep stelde de omvang van de wind-op-zee-ambitie ter discussie en pleitte voor doelen op basis van actuele prognoses. De zaal parkeerde dit punt, mede omdat een nieuwe routekaart Wind op Zee in voorbereiding is. De onderliggende boodschap bleef staan: ambitie is nodig, maar adaptief beleid moet kunnen meebewegen met de ontwikkeling van de vraag.

Van ambitie naar concretie

Een beweging die we creëren, die stand houdt, en waar we ons aan verbinden.

In sessie 4 werkten groepen de gedeelde richtingen uit tot vier arrangementen: concrete voorstellen voor andere afspraken, rollen, mechanismen of samenwerking.

De groepen vertaalden de gedeelde richtingen naar arrangementen met een helder patroon dat zij wilden doorbreken, concrete afspraken, een rationale en een eerste stap.

Robuustheidstoets

De arrangementen zijn door andere groepen kritisch en waarderend getoetst en vervolgens aangescherpt.

Vier arrangementen

Hieronder staan de vier eerste ontwerpen. De arrangementen zijn hier zo concreet mogelijk weergegeven, maar moeten worden gelezen als eerste ontwerpvoorstellen van deelnemers, niet als vastgestelde voorstellen, uitgewerkte beleidsvoorstellen of gedragen besluiten.

Actieplannen

Windkracht 10: versnellingshubs aan de kust

De beweging:

Van gefragmenteerde, generieke regels waarbij geen keuzes worden gemaakt, naar maatwerk, mandaat en prioritering per gebied.

Het arrangement:

Rond de aanlandingspunten van wind op zee ontstaan versnellingshubs. Windontwikkelaars, industriële en andere bedrijven bij de aanlandingspunten, netbeheerders en de overheid werken daar gebiedsgericht samen. De bedrijven organiseren zich coöperatief achter de meter en optimaliseren gezamenlijk vraag, aanbod, opslag en flexibiliteit. De hubs zijn speciale economische zones met vergunningsversnelling en een eigen regime, vergelijkbaar met de bubbelbenadering bij stikstof. In een pilot kan bijvoorbeeld het non-discriminatieprincipe bij netaansluiting worden losgelaten. Waar nodig grijpt de overheid in via de oplossing met de laagste kosten - net of flex - met subsidie of andere ondersteuning.

De rationaliteit:

Het voorstel bouwt voort op bestaande ervaringen met gezamenlijke utiliteitsbedrijven, zoals op Chemelot, bij Tata Steel en Vattenfall en in Rotterdamse netwerken, en op de Nederlandse traditie van coöperatieve samenwerking rond collectieve opgaven. Een belangrijk risico is de onderlinge afhankelijkheid: als één schakel wegvalt, kan dat het hele cluster raken. Daarom voorziet het arrangement in een publieke

garantie tegen zwakke schakels. Ook de omgeving kan profiteren: industrie die nu naast Natura 2000-gebieden ligt kan mogelijk naar kustgebieden verplaatsen, zodat natuur elders wordt ontlast en kan herstellen.

De eerste stap:

In één regio met initiatiefnemende bedrijven wordt het samenspel eerst gesimuleerd: met een wargame om het gedrag en de samenwerking binnen de coöperatie te simuleren en met een digital twin en datanormen voor de technische samenhang tussen partijen. Daarna volgt de zoektocht naar bestuurlijk en maatschappelijk draagvlak. Open vragen zijn: of gestart wordt op een nieuwe locatie of in een bestaand industriegebied, en hoe de zones precies worden afgebakend.

Initiatief/contactpersoon: Herman van der Meyden.

Betrokkenen: Ruben Prins, André Craens, Jelle de Windt, Douwe van Leverink, Jac Sandberg, Daan de Leur, Wouter Gerrits, Hans Warmenhoven, Noortje van Leeuwen, Rudi van Rooij, Merel van Leeuwen, Britt Reddingius, Ewout van den Dries, Karen.

Actieplannen

Elektriciteitskosten reduceren: de taart

De beweging:

Van een energierekening voor de industrie die onbetaalbaar, onzeker en duurder dan in het buitenland is, naar een rekening die toekomstbestendig en concurrerend is en de transitie bevordert.

Het arrangement:

Twee sporen moeten de totale elektriciteitskosten beperken en anders verdelen.

De taart goedkoper maken

- Het net op zee gefaseerd uitbouwen: niet automatisch naar 40 gigawatt, maar eerst richting 30 gigawatt of minder en daarna, afhankelijk van de ontwikkeling van de vraag, eventueel verder opschalen.
- Flexibel netgebruik stimuleren, zodat beschikbare capaciteit beter wordt benut.
- Zorgen dat de beschikbare capaciteit zoveel mogelijk wordt benut, zodat de kosten per gebruiker dalen.

De kosten anders verdelen

- Een deel van de kosten collectief dragen, vanuit de gedachte dat elektrificatie een breder publiek belang dient.
- Concrete opties zijn subsidie op het net op zee, een lagere energiebelasting op elektriciteit, of een variant waarin TenneT alleen de risicovrije rente betaalt.

De rationaliteit:

Voor de overheid kan dit bijdragen aan het sneller en goedkoper bereiken van doelen en een efficiëntere transitie. Voor de industrie gaat het om investeringszekerheid, een gelijk speelveld, lagere kosten en meer ruimte voor flexibiliteit. Voor de netbeheerder zijn stabiele inkomsten en maatschappelijk vertrouwen relevant. Zorgpunten zijn free riders en het risico dat een laag tarief de prikkel voor flexibiliteit verkleint.

De eerste stap:

Een pilot met alleen partijen die vrijwillig meedoen is lastig, omdat de kosten collectief worden gedragen. De eerste stap is daarom een helder beeld en analyse van de kosten, gevolgd door een concreet ontwerp en een gesprek over breed draagvlak.

Initiatief/contactpersoon: Onne Hoogland.

Betrokken partijen: Overheid, netbeheerder, industrie, brancheorganisaties en journalisten.

Betrokkenen Hans Warmenhoven, Geert Harm Boerhave, Antoinette Sol, Govert Vermeer, Britt Reddingius, André Craens.

Actieplannen

Woest aantrekkelijk (lage energiekosten)

De beweging:

Van sturing aan het begin van de keten, bij opwek en aanbod, naar sturing verder in de keten, bij afname en vraag.

Het arrangement:

Het voorstel bouwt voort op de taart en richt zich op vraagcreatie om de kosten van duurzame elektriciteit te verlagen; dezelfde filosofie kan mogelijk ook worden toegepast op duurzame moleculen.

Drie Nederlandse ideeën kunnen op korte termijn met EZK verder worden verkend:

- Een PPA met een windontwikkelaar verplicht stellen als voorwaarde voor elektrificatiesubsidie.
- Het aandeel groene stroom in de indirecte kostencompensatie verhogen van 30 procent richting 100 procent, of een niveau daartussen.
- Een afnameverplichting voor de industrie invoeren voor een bepaald percentage groene stroom.

Twee Europese ideeën vragen een langere adem:

- Vraagcreatie diep in de keten via productnormen, bijvoorbeeld een verplicht percentage duurzaam staal in auto's.
- Afnemers in buurlanden, samen met hun overheden, laten meebetalen aan de netkosten op zee.

De rationaliteit:

Vraagcreatie verder in de keten kan de markt voor duurzame elektriciteit en moleculen versterken en de kosten over het eindproduct verdelen, waar de relatieve impact beperkter kan zijn. Een belangrijk aandachtspunt is dat de Nederlandse maatregelen de kosten voor de industrie niet verder mogen verhogen.

De eerste stap: Drie Nederlandse ideeën kunnen op korte termijn samen met EZK verder worden verkend. Genoemde partners zijn NedZero, Energie-Nederland en ngo's, aangevuld met Invest-NL (garantiefonds), VNO-NCW, VNCI en een pentalateraal overleg. Voor de Europese ideeën ligt de route via de Europese Commissie en partijen die al in de vraagcreatie coalitie werken, waaronder VNO-NCW.

Initiatief/contactpersoon: Nog te bepalen.

Betrokkenen: Daniël Leliefeld, Jelke, Wouter Verduyn, Wouter Gerrits, Maaike, Herman van der Meyden, Tessa Hermens, Natalya Rijk, Jelte Bosma, André Craens, Michèle Prins.

Actieplannen

Maatschappelijke waarde in beraad

De beweging:

Van puur financiële waarde naar een volledig geïntegreerde samenlevingswaarde, en van wispelturige politiek naar stabiel langetermijnbeleid.

Het arrangement:

Twee parallelle beraden beantwoorden dezelfde concrete vragen. In een burgerberaad onderzoeken burgers vragen die hen direct raken, bijvoorbeeld hoeveel wind op zee we willen realiseren, welke waarden daarin moeten meewegen en hoe energie dichterbij de burger kan worden gebracht. In een ketenberaad beantwoorden alle actoren uit de keten, samen met experts en participanten, dezelfde vragen.

De twee beraden leveren gezamenlijk een product op, met een feedbackloop tussen beide. Dat product gaat langs een expertcheck en leidt vervolgens tot een bindende keuze en uitvoering. Onderweg ontstaat een toetssteen: een concrete definitie van maatschappelijke waarde. Burgers geven aan wat voor hen van waarde is; het ketenberaad onderzoekt wat daarvan uitvoerbaar is en welke consequenties verschillende keuzes hebben.

De rationaliteit:

Veel keuzes worden nu vooral in euro's uitgedrukt, terwijl ook andere maatschappelijke waarden relevant zijn. De parallelle beraden kunnen die waarden explicieter maken, helpen bepalen waar voldoende draagvlak voor bestaat en bijdragen aan het stabiele langetermijnperspectief dat veel van de andere arrangementen nodig hebben.

De eerste stap:

Nog te bepalen is welke partij het initiatief voor de organisatie van de beraden neemt. Jac Sandberg is contactpersoon voor het verdere uitwerken van het idee.

Initiatief/contactpersoon: Jac Sandberg

Betrokkenen: Cees Bakker, Daan de Leur, Irene Spronk, Rudi van Rooij, Michèlle Prins.

VIER EERSTE ARRANGEMENTEN

Toezeggingen en de volgende stap

Deelnemers gaven aan aan welke arrangementen zij actief willen bijdragen. Per arrangement werd een contactpersoon benoemd om het vervolg te borgen; deze persoon is niet verantwoordelijk voor het hele arrangement..

In drie dagen onderzocht een brede vertegenwoordiging van de keten wat er beweegt en wat er vastloopt, welke toekomstbeelden richting geven en welke patronen partijen zelf mede in stand houden. Dit leidde tot vijf gedeelde richtingen en vier eerste arrangementen die deelnemers verder willen uitwerken.

“Gestructureerd vanuit de toekomst terugredeneren met zoveel verschillende partijen werkt. Bekende ideeën werden opnieuw inspirerend.”

“Vergeet de stakeholders op zee niet, en blijf de mensen erbij trekken. We schieten nog te snel naar techno-economische oplossingen.”

“Complexiteit is niet negatief. Het vraagt om vertrouwen in het proces, en aandacht en tijd lonen.”

“Kritiek is een zeef, geen aanval.”

Vervolg

4 november 2026, 14.00-17.00 uur, ministerie van EZK.

EZK licht toe hoe de opbrengst aansluit op het eigen proces rond de keten. De arrangementgroepen kunnen hun voortgang terugkoppelen; ook collega's van Verduurzaming Industrie worden betrokken.

“Er is meer consensus over wat er moet gebeuren dan verwacht, en de tools om het te doen zijn er.”

"We're in this together. Veel meer dan ik vooraf dacht."

"Bedroefd en hoopvol. De wil is er, maar die moet worden omgezet in resultaten."

"Ik dacht dat ik hier zelf best veel over had nagedacht. Maar ik stond toch weer aan de staart van die olifant."

"Ik heb heel weinig 'ja, maar' gehoord. Het is er niet simpel op geworden, maar ik ben er wel hoopvol op geworden."

"Als jij de schakel bent waarop deze transitie stuit, dan moet je ook echt goed in de spiegel kijken."

Naam**Organisatie**

Merel van Leeuwen	Berenschot
Natalya Rijk	BP
Daniel Leliefeld	Copenhagen Infrastructure Partners
Jelte Bosma	DAREL
Douwe van Leverink	EBN
Hans Warmenhoven	EBN / Springtij
Wouter Verduyn	Energie Nederland
Denise Miltenburg	Enexis
Mark Schenkel	Gasunie
Ulf Kuhnel	Gasunie
Max Verbaas	Invest-NL
Onne Hoogland	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
Ruben Prins	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
Michèlle Prins	Natuur & Milieu
André Craens	NedZero
Ewout van den Dries	NEN
Rudi van Rooij	NHL Stenden - Thorbecke Academie
Tessa Hermens	NVDE

Naam**Organisatie**

Karin Michels	Port of Rotterdam Authority
Maaïke Dalhuisen	Port of Rotterdam Authority
Matthijs Zweemer	Port of Rotterdam Authority
Jac Sandberg	Propel
Britt Reddingius	Return
Geert Harm Boerhave	RVO
Jelle de Windt	Shell
Chris van der Helm	Stedin
Govert Vermeer	Stedin
Daan de Leur	Stichting De Noordzee
Irene Spronk	Stichting De Noordzee
Antoinette Sol	Tata Steel
Herman van der Meyden	Tata Steel
Noortje van Leeuwen	Tennet
Dick van den Heuvel	Van Oord
Wouter Gerrits	Vattenfall
Cees Bakker	Waterschap Zuiderzeeland

RAPPORT DOOR PERSPECTIVITY

Tekst Chiwei Luu, Han Rakels, Dagmar Heemskerk

Ontwerp María Peiró Torralba, Chiwei Luu

Fotografie María Peiró Torralba, Chiwei Luu

Website perspectivity.org